

Varga Zsolt:

A magyar irodalom a skandináv országokban 1930 és 1956 között *

A magyar irodalom Dániában (1933–1956)

Az 1930-as években Dániában, Norvégiában és Svédországban túlnyomó többségben olyan magyar művek jelentek meg, melyeket a magyar kritika a szórakoztató irodalom körébe sorolt, a szerzők nemzetközi szinten elért sikereit

„könnyűnek” és „kétesnek” minősítette. „Egyesekből az üzleti érdek csinált sikeres író” (1) – írja Béládi Miklós *A magyar irodalom történetében* Körmendi Ferencről és Földes Jolánról, mintha sikeres írókat csak úgy „csinálni” lehetne, ehhez tehetségre, írói vénára már nem is lenne szükség.

A szerzőknek az újraértékelése a rendszerváltás után indult. Körmendi Ferencről például így ír Hegedüs Géza *A magyar irodalom arcképcsarnokában*: „Aligha lehet nagyobb értékrendbeli távolságot elképzelni, mint ha elolvassuk Körmendi Ferenc regényeit, és utána elolvassuk ezeknek hazai kritikáit és irodalomtörténeti jellemzéseit. Az irodalmi élet és az irodalomtörténeti utókor egyszerűen nem tudta és máig sem tudja elviselni, hogy a mi századunkban itt élt közöttünk egy igen tehetséges, a világirodalom gazdagodásával lépést tartani igyekvő, európai távlatú és jó európai színvonalú író, akinek nemzetközi sikere nagyobb volt, mint bármelyik magyar prózáirónak. (...) Jól érezhető, hogy szinte fogvicsorgatva írják le, hogy műveit huszonekét nyelvre fordították.” (2)

Hosszú szünet után 1933-ban jelent meg az első magyar regény dánul, Illés Béla *Főpróba (Generalprøven)* című regénye. 1934-ben pedig már újabb két regény fordítását adták ki, Kálmán Jenő *Omszki randevú (Mødet i Omsk)* és Körmendi Ferenc *Budapesti kaland (Eventyr i Budapest)* című regényeit vehették kézbe a dán olvasók.

Kálmán Jenő harcolt az első világháborúban, 1920-ig hadifogoly volt Nyikolszk-Uszuriszskiben. Regénye hadifogságának élményeit dolgozza fel. A regény nagyon jó kritikát kapott a *Berlingske Tidende* című újságban: „»Mødet i Omsk« [...] er nærmest en knaldroman, men af den slags, der ved sit stof og sit milieu indfører motiver i bogen, der rækker ud over det rent underholdende i den fikst slyngende og spændende handling.” (3)

1932-ben három angol kiadó nemzetközi regénypályázatot hirdetett. A hirdetések és a tekintélyes tiszteletdíj Európa különböző országaiban ösztönözte az írókat, százával érkeztek a kéziratok. Az első díjat pedig az ismeretlen harminckét éves Körmendi Ferenc nyerte el *Budapesti kaland* című regényével.

A Budapesti kaland (Eventyr i Budapest) Koppenhágában 1934-ben jelent meg. A dán újságok az év regényeként (4) harangozták be, a kritikusok a háború óta

megjelent egyik legjobb könyvnek tartják a művet.

A *Berlingske Aftenavis* kritikusa nem kérdőjelezi meg, hogy Körmendi regénye megérdemelte a nemzetközi díjat. Véleménye szerint ugyan nem lehet Sigrid Undset *Kristin Lavransdatter*, Aldous Huxley *Pont és ellenpont* vagy Lion Feuchtwanger *Jud Süss* című műveihez mérni, ugyanakkor nyugodtan egy sorba lehet állítani Erich Maria Remarque *És azután*, illetve Ernest Hemingway *Búcsú a fegyverektől* című regényeivel. A *Politiken* hasábjain Svend Borberg ennél tovább megy, őt az iskolatársak háborút követő sorsának bemutatása szintén Remarque, illetve Lion Feuchtwanger *A siker* című regényére emlékezteti, de véleménye szerint Körmendi meg is haladja ezen regényeket. „Körmendi overgaar dem alle. Fordi han ikke svindler med Tidens Brænding, og lader dens Kaos undskyldte en taaget eller mekanisk Komposition, men med et Mestergreb fastholder og gennemfører sin Figurtegning.”(5)

Körmendi regényének sikere a kritikusokon semmiképp nem múlt. Azonban a *Berlingske Aftenavis* recenziója tartalmaz egy érdekes megjegyzést, amelyet érdemes idézni: „Denne roman kommer til Danmark bedækket med succes og berømmelse, men ingen ting tyder på, at den er slået an hos os. Det er uretfærdigt. Det er en god roman – en af de bedste, som er skrevet paa noget sprog siden krigen.”(6)

Elmondható, hogy a regény nagyon jó kritikát kapott, a kritikusok nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő műnek tekintették. Ennek ellenére a bírálat írója már érzékelt, hogy a regény nem lett olyan sikeres, mint ahogy arra az előzetes várakozásoknak megfelelően számítani lehetett.

Érdekes módon még ennél is jobb kritikát kapott Körmendi másik regénye, a *Bűnösök*, bár ez nem is jelent meg dánul. A regényről Tom Kristensen hosszabb recenziót közölt a *Politiken* (7) című újságban *Mordet under Debat* (Gyilkosság a vita tárgya) címmel. Tom Kristensen szerint Körmendi regénye olyan irodalmi hagyományt folytat, amely Dosztojevszkij Raszkolnyikovjától, illetve Nietzsche erőszak-filozófiájától indult, és amelynek egyik legjobb képviselője André Malraux *Emberi sors* című regénye: „Og det er derfor beroligende, næsten hyggeligt, at Ungareren Franz Körmendi, Forfatteren til Mesterværket »Eventyr i Budapest« i sin nye Roman »Die Sündigen« atter har trukket Problemet ned i et Luftlag, hvor det vrimler med Syndens Støvpartikler. [...] Netop i en Voldstid som vor er det en Trøst, at en Roman atter vover at nævne Ord som Synd og Straf, atter vover at benævne Mordet som det, det er: en Udaad og ikke en Daad, i bedste Fald en desperat Dumhed.”(8)

Ugyanígy kéthasábos cikket közölt a *Berlingske Aftenavis* a *Bűnösökről*, a kritikus azonban lényegesen visszafogottabban nyilatkozik Körmendi regényéről: „Körmendi naar hverken Shakespeare eller Dostojevski. Og hans Roman er mere læseværdig der, hvor den minder om »En amerikansk Tragedie«. (...) Psykologie

som hos Dostojevski, men uden Dostojevskis geni. (...). Körmendi er en dygtig og underholdende Fortæller. Han skulle have holdt sig til det, han kan.”(9)

Körmendi regénye a kiadó, a Gyldendal számára valószínűleg nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert csak négy év múlva, 1938-ban próbálkoztak újra azzal, hogy dánra ültessék át Körmendi egy művét, ekkor jelentették meg ugyanis *Találkozás és búcsú (Farvel til i Gaar)* című regényét.

Bár a *Budapesti kaland* és a *Bűnösök* néhány évvel korábban kiváló kritikát kapott, a *Találkozások és búcsú* című regényt az újságok nem méltatták figyelemre, egyetlen recenziót vagy könyvismertetést sem sikerült ugyanis a regényről találnom. Az előszóban már részletesebben tárgyaltam, de ezen a ponton szeretném még egyszer megemlíteni: az 1940 előtt megjelent szépirodalmi művek recenzióiról nem létezik bibliográfia, kutatásaim során csak a Királyi Könyvtárban a két legnagyobb dán napilap, a *Politiken* és a *Berlingske Tidende* recenzióiból összeállított katalógusra támaszkodhattam. A tény, hogy a *Politiken* és a *Berlingske Tidende* nem közölt recenziót a *Találkozás és búcsú* című regényről, még nem zárja ki annak lehetőségét, hogy más újságok közöltek kritikát. A *Találkozás és búcsú* azonban valószínűleg nem keltette fel olyan mértékben az érdeklődést, mint a *Budapesti kaland* és a *Bűnösök*, ha a két legjelentősebb dán napilap kritikusai nem foglalkoztak vele.

1936-ban újabb két magyar regény jelent meg dánul, Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről (Sangen om Hvedemarkerne)*, valamint Harsányi Zsolt *Magyar rapszódia (Ungarsk Melodi)* című művei.

Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről (Sangen om Hvedemarkerne)* című regényéről Henning Kehler írt recenziót a *Berlingske Tidende* hasábjain. A bevezetőben Nobel-díjas írók regényeivel állítja párhuzamba a művet: Stanislaw Reymont (10) *Parasztok*, Knut Hamsun *Az anyaföld kincse* és John Galsworthy (11) *A Forsythe Saga* című műveivel. Henning Kehler szerint a művek hasonlósága abból ered, hogy nem annyira költői művekről, mint inkább történetírók műveiről van szó. Az emberek sorsát meséli el, a történetek a szerzők lényéből alakulnak költői művekké, az írók nem bújnak el a külső, kézzel fogható stílus és forma mögött. A recenzió lényegében a regény tartalmi bemutatására szorítkozik: „Mødet mellem Ferenc og Russeren er et af Romanens Højdepunkter. Fortællingen bliver her saa overbevisende sand, at man faar Taarer i Øjnene af Grebthed, og samtidig smiler gennem Taarerne, fordi billig Rørelse og Banalitet er undertrykt.” (12)

Herczeg Ferenc követőjének számított Harsányi Zsolt, akinek regényei korának legolvasottabb művei közé tartoztak. A *Magyar rapszódia* Dániában vegyes fogadtatásban részesült. Axel Kjerulf a *Politiken* című újságban a hollywoodi filmekhez hasonlítja a regényt: „Der er intet mere at gøre, den ungarske forfatter har der også fået alt tryllet ud af ham og frembragt en overbroderet, overforgyldt og

overromantisk roman, der er underholdende som en Hollywood-film efter de dyreste og dårligste mønstre.” (13)

A *Berlingske Tidende* (14) hasábjain Kjeld Elfeldt következetesen Zsolt von Harsányinak nevezi Harsányi Zsoltot, talán ezzel tűzve pellengérré Harsányi vonzódását a grófok és bárók életéből vett intim részletek bemutatásához. „Zsolt von Harsányi” mindent tud, szerencsére nem henceg állandóan a tudásával, állapítja meg kissé szarkasztikusan a kritikus. A recenzens összességében objektivitásra törekszik, kiemeli, hogy a legjobban sikerült fejezet az, amely Liszt raidingi (doborjáni) éveit mutatja be. Kai Flor fordítása kiváló értékelést kapott.

Ezt követően Harsányi Zsolt neve néhány évre feledésbe merült, majd az 1940-es években próbálkoztak újra egy-egy regényének kiadásával. Ekkor három regénye jelent meg, három különböző kiadónál, három különböző fordító fordításában. 1941-ben az Aschehoug jelentette meg az *És mégis mozog a föld* (*Stjernekliggeren*), 1945-ben az Erichsen kiadó adta ki az *Élni jó* (*Skønt at leve*), és végül 1946-ban pedig a Jespersen og Pio kiadó a *Whisky szódával* (*Fest i Budapest*) című regényét.

A *Magyar rapszódia* mellett csak a *Whisky szódával* című regényről található egy rövid recenzió, amely már címével (*Tomme Fester* – Üres ünnepek) jelzi a recenzens, Gudmund Roger-Henrichsen véleményét. „Harsányi er langsommelig, gammeldags og unuanceret. Personerne formår ikke at vække den fjerneste interesse. Spænding er der intet af[...] Ideen er taabelig, al den Stund det er taabeligt at fylde over 300 Sider med Billeder et tomt Aristokratliv i Budapest fort at læse om Drik, Pjat, Fest og fri Erotik, som oven i Købet er uden Livets Bid og Kraft.” (15)

Az eddigi vizsgálatok alapján megállapítható, hogy ebben az időszakban a skandináv nyelvekre fordított magyar művek közül a legnagyobb figyelmet Földes Jolán *A halászó macska utcája* (*Emigranternes gade*) című regénye kapta, amely első díjat nyert a londoni Pinter könyvkiadó cég nemzetközi regény pályázatán.

Kai Flor a *Berlingske Tidende* című újságban írt rövidebb kritikát a könyvről. Megtudjuk, hogy Földes Jolán 80 000 korona honoráriumot kapott a könyvéért, és hogy ilyen hatalmas összeget előtte még soha nem fizettek ki egyetlen könyvéért. Bár Kai Flor a beérkezett pályaművek közül *A halászó macska utcája* mellett csak egyetlen művet ismert, amely részt vett a versenyben, mégpedig a dán Sigurd Elkjær regényét, mégis szkeptikus a döntéssel kapcsolatban. Összességében elég visszafogottan nyilatkozik a regényről: „(Földes’ roman) er en god og smuk bog, en roman, der rummer et oplevelse liv af vor egen tid, en sluttet verden, skabt netop af efterkrigs-tidens kaos.” (17)

Ennél lényegesen nagyobb terjedelemben foglalkozott a regénnyel Hakon Stangerup a *Nationaltidende* (18) hasábjain. Hakon Stangerup szerint *A halászó*

macska utcájának sok erénye van, de a nemzetközi bírálóbizottság legnagyobb jóindulatát valószínűleg általános érvényével váltotta ki. A regény nemzetközi hármás értelemben: a környezetrajzával, az ábrázolt emberekkel és a tanulságával. Azért esett a bírálóbizottság választása erre a regényre, mert több nemzeti érdekek felel meg, mint egy lokálpatrióta francia, német vagy dán regény.

Hakon Stangerup szerint a regény ugyan érthetetlen Európa nagyobb részén, azonban Angliában, Franciaországban és a skandináv országokban megvannak azok a feltételek, hogy a regény sok emberhez szóljon. A regény kulturális programot kínál, amely angol, francia és skandináv is egyben, vagy röviden kifejezve az egyetlen lehetséges kulturális program: „En smuk Bog, fordi den rummer en Appel til det bedste og værdifuldeste i den menneskelige Kultur: Forstaaelsen, Kærligheden, Fællesskabet ud over Meninger og Anskuelse. (...) Det er i gammeldags Forstand, hvilket vil sige i bedste Forstand, en europæisk Roman.”(19)

Hakon Stangerup igazi értelemben vett európai regénynek nevezte *A halászok macska utcáját*. A regény skandináv fogadtatásának bemutatása remélhetőleg hozzájárulhat ahhoz, hogy Magyarországon újra fölfedezzék Földes Jolán regényét.

De nem fukarkodik a dicséretekben a *Politiken* sem, a recenzius véleménye szerint a regény megérdemelte a díjat: „Det var en Roman, som skulde skrives. Det er et Motiv, som med sin Blanding af Romantik og Fortvivelse og Lurvetthed har lokket mange, baade Journalister og Digtere, men faa har behersket Stoffet.”(20)

Említettem már, hogy stockholmi kutatásom során jelentős segítséget kaptam a stockholmi Bonnier kiadó archívumától, ahol azonban nem csupán a svéd lapokból gyűjtött recenziók voltak megtalálhatóak, de a kiadó figyelemmel kísérte az általa kiadott regények fogadtatását Dániában és Norvégiában is. Ennek köszönhetően Földes Jolán regényéről az archívumban volt néhány dán és egy norvég recenzió is. Ez utóbbi az egyetlen recenzió, amely 1956 előtt Norvégiában megjelent magyar regényről a rendelkezésünkre áll.

A recenzió az *Oslo Illustrerte* című újságban jelent meg. A recenzius egész skandináv viszonylatban egyedülálló módon beszél a trianoni békediktátumról, mint Magyarország tragédiájáról. Magyarországnak egyetlen területen van lehetősége erőfeszítéseket tenni a békediktátum megváltoztatására, és ez a terület a kultúra: „Først og fremst gjaldt det å forsone sig med den tragedie som heter Trianontraktaten. Forhåpentlig kan det ordnes på en ublodig måte, når verden har fått øinene op for ungarnes rike nasjonale og kunstneriske instinkter. For tross alt er det nå slik at små nasjoners selvhevdelse meget vel kan lykkes gjennom åndelige impulser. (...) På denne måte rykker madjarerne inn i verdens bevissthet, og når nu Jolan Foldes har hjemført den store litteraturpris, har admiral Horthys

rike fått en reklame hvis betydning vankselig kan settes høit nok.”(21)

A recensens véleménye szerint jogos lenne a feltételezés, hogy a világháborút lezáró békediktátum következményei miatt dacos, rosszindulatú, harci irodalom alakult ki Magyarországon, Földes Jolán azonban a létezés másik oldalán marad, és a honvagyat helyezi a középpontba. Az emigránsok, a menekültek tragédiáját ábrázolja, és aktuális, érdekes könyvet írt.

Földes Jolán regényét igen jelentősnek értékelte a korabeli dán, norvég és svéd kritika. Európai regénynek, amely – legalábbis kulturális téren – hozzájárult Magyarország kitöréséhez azon falak közül, melyeket a trianoni békediktátum emelt köré. Magyarországon Földes Jolán *A halászó macska utcája* című regényét 2006-ban ismét kiadta az Agave Könyvek kiadó. A regény új megjelenésével kapcsolatban írja Nagymáté Orsolya recenziójában, s csak csatlakozni tudok véleményéhez: „Hogy Földes Jolán élete végéig sikeres volt, az kétségtelen. De hogy jól írte a negyvenes-ötvenes évek Angliájában, az erősen kétséges. Míg Magyarországon alaptalanul vádolták azzal, hogy sekélyes szórakoztató irodalmat ír, később talán valóban így történt. Talán önbeteljesítő jóslattá vált a magyar irodalomkritika fanyalgása, talán minden másképp alakul, ha végül Magyarországon marad. Ki tudja. De a most újra megjelent »A halászó macska utcája« mindenképpen megérdemli, hogy újra az ismert és fontos regények között tartsák számon.”(22)

Dániában 1937 és 1953 között Földes Jolánnak összesen 6 regénye jelent meg. *A halászó macska utcáját* követte a *Férjhez megyek (Jeg maa ha' mig en mand)*, amelyet még magyarul írt, és 1935-ben jelent meg Budapesten. A Dániában kiadott többi regényét Földes már angolul írta. (23)

Földes többi regénye, ha egyáltalán figyelemre méltatták a dán kritikusok, megsemmisítő kritikát kapott. A *Férjhez megyek* című regényről a *Berlingske Aftenavis* közölt rövid recenziót. A recensens már arra sem emlékszik, hogy *A halászó macska utcája* néhány évvel korábban *Emigranternes gade* címmel jelent meg dánul, és nyelvtörőt játszik a magyar cím dán tükörfordításával (*Den fiskande Kats Gade*). „Jolán Földes' nye roman: »Jeg maa ha' mig en mand«, hører til Ungdomssynder, der er absolut utilgivelige både på Jorden og i Skærsilden.” (24)

Elsősorban a később ismertetett svéd kritikák tükrében látható, hogy a recensens ebben az esetben enyhe túlzásokba bocsátkozott. Földes többi regénye is csupán pár soros, elég negatív kritikát kapott.

1939-ben jelent meg Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül (En rejse i min Hjerneskal)* című regénye, amit a *Politiken* (25) egyszerűen csak az életről és halálról szóló remekműként mutat be olvasóinak.

A következő évtizedben Harsányi Zsolt már említett regényei mellett Vaszary Gábor *Monpti (1941)* és Ő (*Céline, 1942*), valamint Földi Mihály *A házaspár (I*

lyst og nød, 1942) című regényei jelentek meg Dániában, azonban ezekről a regényekről nem állnak rendelkezésre recenziók.

Márai Sándor 1948-ban hagyta el Magyarországot és utazott Svájcba. Épp ebben az évben jelent meg *Az igazi (Den rette)* című regénye. Jogosan merül fel a kérdés, hogy miért éppen e, talán kevésbé ismert regényre, esett a dán kiadó választása. Valószínűleg erre a kérdésre is a német nyelvterület közvetítő szerepével lehet választ adni. 1948-ban Márainak két regénye jelent meg német fordításban, a *Sirály* és *Az igazi*, s minden bizonnyal ez befolyásolta a dán kiadót is.

A regény alig keltett érdeklődést, Gudmund Roger-Henrichsen rövid recenziót közölt róla a *Politiken* című újságban: „Det er overmaade interessant og fortæller os noget væsentligt om, hvad der egentlig kræves af menneskelig harmoni for at skabe et lykkeligt og velafbalanceret ægteskab. Paa trods af mangler og fremmedartet temperament er »Den rette« en læseværdig og tankevækkende bog.” (26)

Köröndi Ferenc és Földes Jolán mellett a harmadik szerző Zilahy Lajos ebben a korszakban, akinek a helyét (újra) ki kellene jelölni a XX. század magyar irodalmában.

Hegedűs Géza szerint Zilahy Lajos „ellentmondásokkal teljes, műveiben is rendkívül egyenetlen, de egyáltalában nem jelentéktelen író, aki véleményem szerint korántsem olyan nagy művész, mint amilyennek rajongói hiszik, s korántsem olyan lebecsülendő, mint ahogyan a közkeletű kritika és irodalomtörténet jellemezte az utóbbi évtizedekben haláláig.” (27)

Zilahy Lajos *A Dukay család (Slægten Dukay)* című művét már Amerikában fejezte be, a regény 1951-ben jelent meg Dániában. Hegedűs Géza értékelése szerint *A Dukay család* egyenetlen mű, kitűnő regények és fércművek váltakoznak benne, nagy távlatú társadalomábrázolás jelentéktelen pletykákkal keveredik. Összességében azonban jelentékeny korkép és kordokumentum, bár művészi színvonala erőteljesen hullámzó.

Hegedűs Géza értékelése csaknem szóról szóra egyezik Gudmund Roger-Henrichsen 1951 novemberében megjelent recenziójával. „Naturligt og jævnt sprog veksler med den frygteligste romanklicheer og ren diletantisme. (...) Haandfast disposition brydes af flagren og flakken, og helt umulige spring i det 18. og 19. aarhundredets aand.” (28)

Nem véletlenül adta Gudmund Roger-Henrichsen a zürzavar (rodebutik) címet rövid recenziójának. „En rodebutik! Javel, men det er jo kun en karakteristik, ingen forklaring. Søger vi den, maa vi utvivlsomt søge den i Ungarns skæbne efter krigen. Bag rodebutikken staar et folk, eller rettere en del af et folk, der hverken ved ud eller ind. Og Lajos Zilahy er rundet af denne del.” (29)

1933 és 1956 között 23 magyar regény jelent meg dán fordításban. A magyar

irodalom skandináv befogadását vizsgálva ez egy viszonylag magas szám. Azonban ha közelebről vizsgáljuk a fordításirodalom összetételét, láthatjuk, hogy a megjelenő regények jelentős része két szerzőtől származik, ugyanis csak Földes Jolántól és Harsányi Zsolttól tíz regényt fordítottak ebben az időszakban.

Földes Jolán első regénye, *A halászó macska utcája* nagyon jó kritikákat kapott. Első pillantásra talán nehezen magyarázható, miért próbálkoztak ismételtlen Földes Jolán műveinek kiadásával, ha már a második regénye megsemmisítő kritikát kapott. Földes regényei három különböző kiadó gondozásában, öt fordító fordításában jelentek meg. Némileg árnyaltabb képet kapunk, ha közelebről vizsgáljuk a számokat. Az 1930-as években Földes két regényét adták ki, *A halászó macska utcája* a Gyldendal, a *Férjhez megyek* pedig a Hasselbach kiadónál jelent meg. Ezt követően azonban a Grafisk Forlag foglalkozott Földes regényeinek kiadásával, hat regényéből tehát négy itt jelent meg 1948 és 1953 között. A dán kiadók alapvetően piaci alapon működtek, a Grafisk Forlag egész biztosan hamar félbeszakította volna Földes műveinek kiadását, ha a könyvek nem fogytak volna kellő számban. Ezért jogosan feltételezhető, hogy Földes regényei népszerűek voltak az olvasók körében, a kritika fanyalgása ellenére. Valószínűleg az *Arany fülbevaló* című regényét sem filmesítették volna meg Marlene Dietrich főszereplésével, ha az annyira csapnivalóan rossz lett volna.

1933 és 1956 között 23 magyar regény jelent meg dánul. A regények fordításával több gyakorlott fordító foglalkozott, akik közül egyet sem lehet kiemelni olyan értelemben, mint Alexander Schumacher alakját a XIX. század utolsó harmadában. Schumacher megtanult magyarul, elmélyülten foglalkozott a magyar irodalommal és kultúrával, és élénk kapcsolatokat ápolt Magyarországon több szerzővel, például Gyulai Pállal.

Talán épp a magyar irodalom és kultúra ismeretének hiányára vezethető viszsza, hogy műfaji szempontból egyszerűsödött a fordításirodalom összetétele. A XIX. század utolsó harmadában megjelent dán fordításban vers (Petőfi), dráma (Csiky Gergely), novella (Mikszáth), egy mesegyűjtemény, valamint regények (Jókai, Mikszáth, Gyulai, Eötvös, stb.) Ezzel szemben az 1930-as években kizárólag regényeket fordítottak dánra.

Schumacherrel ellentétben a harmincas években a fordítóknak a legnagyobb valószínűség szerint alig, vagy egyáltalán nem volt kapcsolatuk a magyar irodalommal. Professzionális fordítókról van szó, akik fordítói tevékenységükkel biztosították megélhetőségüket. Nem áll rendelkezésünkre minden fordítóról pontos adat, de feltételezhető, hogy egyikük sem tudott magyarul. 1933 és 1956 között a magyar szépirodalmi műveket valamely közvetítő nyelv segítségével fordították dánra, németből, franciából vagy angolból. Ezzel kapcsolatban azonban azt is meg kell jegyezni, hogy több emigráns szerző nem anyanyelvén írt, így például Földes Jolán a londoni emigrációban előbb Yolanda Földes, majd Yolanda

Clarent néven angol nyelven alkotta regényeit, így az *Arany fülbevalót* (*Golden earrings*) is, melynek dánra ültetéséhez értelemszerűen már nem volt szükség közvetítő nyelvre (a regényt 1946-ban angolból fordították magyarra).

A fordítók többsége egy-egy magyar regényt fordított, kivételt Kai Flor, Soffy Topsø és Clara Hammerich jelent, akik két, vagy adott esetben több művet fordítottak. Soffy Topsø Körmendi Ferenc regényeit ültette át dánra, Kai Flor (1886–1965) komoly fordítói tapasztalatokkal rendelkezett, több könyvet fordított angolból. Clara Hammerich (1894–1972) rendkívül produktív fordító volt, 26 év alatt 94 regényt fordított dánra.

A magyar irodalom Svédországban (1936–1956)

1932-ben jelent meg a svéd–magyar irodalmi kapcsolatok úttörőjének, Leffler Bélának utolsó fordítása. Leffler Béla és felesége, Signe Leffler-Liljekrantz ekkor adták ki ugyanis novellaválogatásukat *Ungerska noveller* címmel Stockholmban, a Norstedt kiadónál. Leffler Béla, a svéd–magyar, illetve a skandináv–magyar irodalmi és kulturális kapcsolatok egyik meghatározó alakja 1936-ban, akkor még ritka betegségből, szívinfarktusból hunyt el.

A szomorú eset mellett azonban öröme is okot adott az 1936-os esztendő. Ekkor egyszerre két díjnyertes regény jelent meg svéd fordításban, Földes Jolán *A halászó macska utcája* és Körmendi Ferenc *Budapesti kaland című* művei. 1936 után szédítő tempóban jelentek meg a magyar regények Svédországban, minden évben egy-kettő, de volt olyan év, hogy négy új magyar regény került a könyvesboltokba (1938).

A magyar irodalom dániai és svédországi fogadtatását vizsgálva több párhuzamot és ellentétet is fel lehet fedezni.

Dániában az első világháború évei alatt is csak elvétve jelentek meg magyar szerzők művei, majd a magyar irodalom 1919 után (ekkor jelent meg Tormay Cécile *A régi ház* című regénye) csaknem tizenöt évig tartó Csipkerózsika-álmába zuhant. Svédországban ugyan nem tűnt el teljesen a magyar irodalom, de az 1920-as években itt is jól érzékelhető a mennyiségi csökkenés.

Hosszas vizsgálódás nélkül is megállapítható, hogy az 1930-as és 1940-es években a két országban ugyanazon szerzők műveit adták ki: Földes Jolán, Földi Mihály, Harsányi Zsolt, Karinthy Frigyes, Körmendi Ferenc, Márai Sándor, Móra Ferenc, Vaszary Gábor és Zilahy Lajos regényeit. Földes Jolán mellett a legnépszerűbb magyar szerzők Körmendi Ferenc, Harsányi Zsolt, Földi Mihály, Vaszary Gábor és Zilahy Lajos voltak. Harsányi Zsolttól hét, Földi Mihálytól és Vaszary Gábortól öt, Zilahy Lajostól négy, Körmendi Ferenctől pedig három regény jelent meg svédül.

Megmutatkozik azonban néhány alapvető különbség is a két ország között. Dániában ugyan előfordult, hogy egy-egy kiadó egy magyar szerző több művét is

megjelentette, azonban nem volt olyan kiadó, amely kifejezetten a magyar irodalomra szakosodott volna. Svédországban Földes Jolán regényei jelentenek kivételt, egyébként a magyar regények többsége (18 darab) a Wahlström & Widstrand kiadónál jelent meg. A másik alapvető különbség, hogy míg Dániában többen is fordítottak magyar műveket, s mindegyiknek közvetítő nyelvre volt szüksége, Svédországban több olyan fordító is volt ebben a korszakban, aki közvetlenül magyarból fordított. A megjelent 32 magyar regényből nyolcat Valdemar Langlet, három pedig Gösta Forsberg fordított, s mindketten tudtak magyarul. Valdemar Langlet és Gösta Forsberg fordítói tevékenységét egyedül Lakó György (30) említi *Magyarok és svédek* című tanulmányában. Lakó György szerint Gösta Forsberg őrnagy volt, aki Valdemar Langlet utódja volt a Vörös Kereszt fődelegátusaként, erre vonatkozóan azonban nem találtam utalást a szakirodalomban.

Valdemar Georg Langlet újságíró és író, Emil Viktor Langlet fia, 1872. december 17-én Lerböban született, Södermanlands megyében. Langlet 1894-ben bölcsész kandidátusi vizsgát tett Uppsalában, 1898 és 1905 között a *Stockholms Dagblad* munkatársa, 1907 és 1909 között a Svéd Természetjárók Egyesületének titkára, majd ezt követően a *Svenska Dagbladet* munkatársa lett. Langlet, aki hosszú és kiterjedt utazásokat tett, először útleírások szerzőjeként (például *Lóháton Oroszországon át* 1898, *Forradalmi mozgalom Oroszországban* 1905–1906) és íróként vált ismertté, valamint nagy sikerrel szervezett svéd természetjáró kiállításokat külföldön. Későbbiekben Budapesten volt tevékeny, ahol a második világháború után a Vörös Kereszt fődelegátusa lett. Feleségével együtt segítette több ezer menekült élelmezését, elszállásolását, egészségügyi ellátását, nevéhez fűződik a nácik elől menekülő több tízezer, főleg zsidó származású ember megmentése. Ő kezdte el azt a munkát, amelyet a későbbiekben Raoul Wallenberg folytatott. Langlet erőfeszítései gyakran feledésbe merültek, ami nagymértékben annak köszönhető, hogy Wallenberg eltűnése került a figyelem középpontjába. Írói tevékenysége mellett a svéd szakirodalom egyáltalán nem emlékezett meg fordítói tevékenységéről, pedig Valdemar Langlet a svéd anyanyelvű fordítók közül a legtermékenyebb volt, 1960-ban bekövetkezett haláláig 9 magyar regényt fordított svédre.

Biztosan állítható, hogy Valdemar Langlet és Gösta Forsberg ismerték egymást, hiszen 1942-ben közösen fordították svédre Vaszary Gábor *A nő a pokolban is úr* (*Låna mig en hundralapp*) című regényét.

Gösta Forsberg középiskolai tanulmányait Falunban végezte, majd szlavisztikát hallgatott az uppsalái egyetemen. Tanulmányait Prágában folytatta, ahol 1927-től a Svéd Golyócsapágy Gyár (Svenska Kullagerfabriken) alkalmazottjaként dolgozott. Két évvel később kinevezték a budapesti részleg gazdasági igazgatójának, ahol 1952-ig dolgozott. 1952 és nyugdíjazása, 1960 között a Svéd Golyócsapágy Gyár göteborgi irodájában töltött be állást. Forsberg szabadidejében slágerzenét

szerzett, s első dalát már a húszas években kiadták. Budapesten töltött éve alatt számos tánczenét írt, keringőt, szambát, ezeket Magyarországon lemezen ki is adták. Hazatérte után Svédországban folytatta a zeneszerzést, többek között kiadták egy szórakoztató darabját is „Humoresk” címmel, melyet különböző zenekarok játszottak fel.

A vonatkozó szakirodalom Gösta Forsberg esetében sem emlékezett meg arról, hogy fordítással is foglalkozott, és svédre ültette Harsányi Zsolt és Vaszary Gábor regényeit.

Az 1930-as években kétségtől a legnagyobb figyelmet Földes Jolán *A halászó macska utcája* című regénye kapta. A Bonnier kiadó archívumában kb. 30 recenzió maradt ránk Földes Jolán könyvéről. A legtöbb svéd napilap és hetilap foglalkozott Földes könyvével, és érdemes hangsúlyozni, hogy alapvetően elutasító, negatív kritika nem található közöttük. A recenzensek kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy Földes regénye ugyan nem emelkedik a világirodalom klasszikusainak szintjére, de egy jó, aktuális kérdésekkel foglalkozó műről van szó. A fordítás szintén csak jó kritikát kapott. „Jolán Földes roman har inte den stora diktskapelsens tag; men det är en utmärkt tids- och miljöskildring, alltigenom levande, intressant, upplysande, berättad i en på samma gång lätt och pregnant stil (om vilken Gösta Olzons översättning ger en god föreställing).”(31)

Állandóan visszatérő kérdés a recenziókban, hogy megért-e Földes regénye 80 000 koronát. Ezzel kapcsolatban frappánsan foglalja össze véleményét Malte Glebing a *Skånska Dagbladet* című újságban: „Sedan de förutfattade meningar, som med naturnödvändighet följa i prissummens spår, opereras bort, återstår att konstatera, att »Fiskande kattens gata« är en av de mest underhållande och klarsyntaste skildringar av i synnerhet den politiska emigrationens problem, som hittills blivit översatt till svenska. (Översättningen från engelska versionen är förträffligt utförd av Gösta Olzon).”(32)

Elis Andersson a *Göteborgs Posten* című újságban megjelent recenziójában (33) Földes regényét világirodalmi kontextusba emeli. Véleménye szerint Földes regénye olyan vonásokat mutat, mintha Louis Golding (34) *Magnolia Street* és Marthe Bibesco (35) Párizs ölében (*Cathérine-Paris*) című regényeinek keresztezéséből jött volna létre. Azonban Földes regénye aktualitásával meghaladja az említett regényeket: „Jolán Földes’ bok ett tidens tecken. (...) En levande skildring av en tidshistorisk intressant Parismiljö, en vackert familjehistoria och en inträngande, sympatisk kvinnobild – det är ju inte så litet i samma bok. Blev det inte världens bästa roman, som fick världens största pris, var det i alla fall en god roman.”(36)

A *Stockholms Tidning* szerint (37) a könyv nem szenzációhajsza és nem szentimentális, a hétköznapiokról szól az összezavarodott és megrendült Európában, üzenete pedig, hogy az erős életösztön győzedelmeskedik, az emberiesség pedig

virágozni fog a nemzeti határoktól függetlenül.

A *Nerrikes Allehanda* kritikusa, Sten Egnell (38) a bírálóbizottság döntését helyesli, mert a háború utáni Európában a menekültek és emigránsok problémája minden országban aktuálissá vált, és *A halászó macska utcája* a politikai menekültek Párizsában játszódik, az emigráció kérdését helyezi a középpontba.

A *Svensk Typograf Tidning* recenzense a könyv igazi értékét abban látja, hogy a szerző élethűen tudta bemutatni, hogy a párizsi emigránsok körében a nemzeti hovatartozás érzésénél sokkal erősebb az emberi összetartozás érzése. „Jolán Földes’ skildring är upplevd och äkta. Den är mer ett dokument än en roman. Hon har på nytt fäst författarnas uppmärksamhet på ett ämne som nästan aldrig varit litteraturen främmande, men hon har gjort det i en tid då emigrationens problem mer en någonsin blivit brännande världen rundt.”(39)

Földes regénye rendkívül pozitív fogadtatásban részesült Svédországban. 1938-ban két regényét is kiadták, melyeket még *A halászó macska utcája* előtt írt. Előbb a *Férfjhez megyek (Susanne gifter sig)*, majd a *Mária jól érett (Är detta livet?)* című regénye jelent meg. A kritikákból kitűnik, nagy várakozás előzte meg Földes regényeinek megjelenését. A *Férfjhez megyek* vegyes fogadtatásban részesült. A kritikák többségéből egyértelműen kiderül, hogy a bírálók meglepő módon nem voltak tisztában a ténnyel, hogy a két regényt Földes korábban írta, mint *A halászó macska utcája* című nyertes művét. A legtöbben ugyanis Földes új vagy legutóbbi regényéről értekeznek, melyet nagy várakozással vesznek kézbe. Némely kritikus családósának adott hangot: „Nu väntar man sig lika öm och vacker skildring av den sköna Donaustaden som författarinnans förra bok gav av metropolen vid Seine. Men därav blir intet.”(40)

Más recenzensek ezzel szemben nagyon pozitívan fogadták a könyvet, így például az *Östergötlands Folkblad* nem győz áradozni a regényről: „En mycket trevlig och underhållande bok. Författarinan har i sin föregående roman (...) visat sig vara en av sitt lands mest begåvade prosadiktare. I denna sista bok återfinna vi samma författaregenskaper först och främst ett oförbränneligt gott humör, en medryckande berättarkonst och stor förmåga att hålla samman handlingans trådar samt i raska drag teckna personer och landskap.”(41)

A legtöbb kritikus azonban jó érzékkel a szórakoztató irodalom kategóriájába sorolta a regényt, a dán kritikával ellentétben nem tartotta megbocsáthatatlan bűnnek, hanem kiemelte annak erőnyeit.

Stina Erichson például a *Nybro Tidning* című újságban (42) úgy fogalmaz, hogy jó szórakoztató irodalomra is szükség van, és Földes Jolán regényével felbecsülhetetlen érdemeket szerzett ebben az irodalmi műfajban.

A regényről a legtalálhatóbb értékelést a *Nya Dagligt Allehanda* közölte: „Romanen väger fjäderlätt, men den har gott humör, och bitvis kan den vara

riktigt underhållande, om man läser den utan högre litterära anspråk.”(43)

A *Mária jól érett (Är detta livet?)* című regény szintén vegyes fogadtatásban részesült. Erről is sok, összesen huszonnyolc hosszabb-rövidebb recenzió maradt ránk a Bonnier kiadó archívumában.

A *Socialdemokraten* kritikusa beigazolódni látja a feltételezést, mely szerint a nemzetközi regénypályázat jelentős összegű díja igen csekély garanciát nyújtott arra, hogy a nyertes valóban megfelelő irodalmi képességekkel rendelkezik.

A *Nya Dagligt Allehanda* (44) recenzense ugyancsak elfelejtett utánanézni, hogy mikor jelentek meg az egyes művek, szerinte Földes ugyanis csak úgy ontja magából az egyik regényt a másik után, mióta megnyerte a 80 000 korona összegű fődíjat. A *Litteraturrecensioner* (45) kritikája úgy látja, a regényt nem is volt érdemes svédre fordítani.

Ezzel szemben az *Östgöta korrespondenten* Földes kiváló ábrázolás-technikáját emeli ki: „Från flera håll har boken berömts för dess utomordentligt väl träffade skildring av den ungerske huvudstaden. (...) den Folderska prosaen har en charm och ett behag, som måsta vara sprungna ur en specifik miljö. Här och där trollas fram bilder som likna akvareller i sin bleka och dock doftande friskhet och med skärpa över årstidernes skiftande perspektiv.”(46)

A *Göteborgsposten* (47) pedig kiemeli, hogy a könyv pszichológiai szempontból szokatlanul finoman ábrázolja egy fiatal lány felnőtté válásának éveit.

Földes Jolán a recenziók és kritikák tanúsága szerint kifejezetten népszerű volt Svédországban *A halászó macska utcája* megjelenését követően. Eva Remens három regényéről már kisebb terjedelmű, összegző jellegű értekezést tett közzé a *Studiekamraten* című lapban (48), s ez szintén egyedülálló skandináv viszonylatban. Ahogy már a bevezetőben említettem, magyar szerzőkről több összefoglaló munka jelent meg a különböző skandináv irodalmi folyóiratokban. Ezek azonban kevés kivétellel a mindenkori magyar szerző munkásságával foglalkoznak, több esetben magyar szerző magyarul írt cikkének fordításáról van szó. Eva Remens cikke azonban kifejezetten Földes svédre fordított három regényének fogadtatását vizsgálja.

A halászó macska utcája nem merült el a fordításirodalom széles folyamában, ahogy attól tartani lehetett. Eva Remens véleménye szerint a reklám megtette hatását, és a regény a közbeszéd tárgyává vált: „Man har all anledning att vara en smula försiktig, om man vill ställa en boks litterära värde i relation till reklamens omfattning. Men i detta fall måste man dock säga, att pristävlingen förde fram en författare, som hade en hel del att säga, som var värt att lyssna till.”(49)

A *Férjhez megyek* meg sem közelíti a díjnyertes regényt, könnyű és vidám, mint egy szappanbuborék, egy pillanatig színesen csillog, majd hamar szétpukkad, és semmit nem hagy maga után. Talán fiatal lányoknak ajánlható az élénk és

morális szempontból támadhatatlan regény.

A recensens véleménye szerint Földes Jolánnak a *Mária jól érett (Är detta livet?)* című regényével sikerült visszaszereznie jó hírnevét: „Denna bok visar Jolán Földes från en ny sida. Den är kvick och spirituell, ibland kanske satiren är en smula överdriven men boken förlorar dock aldrig det goda humöret oeg den varma känslan. Den intresserar och stumulerar och gör en ganska nyfiken på vad som skall komma härnäst.”(50)

Valószínűleg Eva Remens sem gondolta, hogy Földes Jolán következő regényére tizenkét évet kell majd várnia. A Wahlström & Widstrand 1950-ben még megpróbálkozott az *Arany fülbevaló (Den ljuva flykten: kärlek och eventyr)* kiadásával, azonban a regény teljesen visszhang nélkül maradt.

Földes Jolán *A halászó macska utcája* című regényével üstökösként robbant be az irodalmi köztudatba egész Európában. Svédországban 1936 és 1938 között három regénye jelent meg. Úgy tűnik azonban, az irodalomkritika nem vette észre, hogy a kiadók *A halászó macska utcájának* sikerét követően két ifjúkori művét adták ki. A fordított kronologikus sorrend miatt egyenetlennek érezték Földes regényeit, fejlődést nem érezhettek írói pályáján. Talán részben ez is indokolja az elmarasztaló kritikákat.

Ma már határozottan állíthatjuk, alaptalanul vádolta a magyar irodalomkritika Földes Jolánt azzal, hogy sekélyes szórakoztató irodalmat ír.

Földes Jolán mellett a magyar irodalom „új áttörése” Körmendi Ferenc nevéhez köthető. Körmendi Ferencnek is három regényét adták ki Svédországban 1936 és 1939 között, mindhárom németből fordította Johannes Edfeldt. Elsőként Körmendi díjnyertes regénye, a *Budapesti kaland (Äventyr i Budapest)* jelent meg. Körmendi regényét ekkor már megelőzte hírneve, a legtöbb recenzió annak ismertetésével kezdődik, hogy a regény első díjat nyert egy nemzetközi regénypályázaton, és az európai kritika a legjobb kortárs regények között tartja számon: „Den ungarske författaren Ferenc Kormendis roman »Äventyr i Budapest« har blivit en europeisk bokhandelsframgång av stora mått. Den omfångsrika boken har också av litterära bedömare blivit framhållen såsom en av de stora och värdefulla kontinentala samtidsromaner.”(51)

Most, hogy a regény hozzáférhető vált a svéd olvasóközönség számára is, a recensensek egybehangzóan állapítják meg, hogy a regény megérdemelten vált népszerűvé. A regény illúzióktól mentes realizmusát emeli ki a *Stockholms-Tidningen – Stockholms Dagblad* (52), a kritikus hangsúlyozza, hogy a regény megérdemelten aratott nagy sikert a nemzetközi porondon.

A *Sydsvenska Dagbladet* (53) hasábjain Johan Mortensen a jellembrázolást emeli ki a mű pozitívumaként. Körmendi különösebb szimpátia nélkül, objektíven tekint szereplőire, a különböző jellemeket nagyon jól ismeri. Különösen nőalakjai

sikerültek jól.

Mortensen szerint azonban a regény nem emelkedik a remekművek magasságába, nem túlzottan eredeti, mégis szórakoztató, és sok tekintetben ígéretes munka. A regényt szintén inkább a szórakoztató irodalom körébe sorolta a *Morgontidningen* is, a recensens a regényt nagy terjedelme ellenére sem tekinti komoly irodalmi műnek. Könnyen olvasható és szórakoztató könyv, melynek világsikere inkább a regény pikáns részleteire vezethető vissza. A húszas évek hagyományával teljesen egyezően a regényben jelentős szerepet kapnak a szerelmi jelenetek és a szexuális kalandok. A regény gyengeségeitől eltekintve azonban egy illúzióktól mentes, pesszimista könyvet vehet kézbe az olvasó, amely személytelen stílusban számol be az aktuális problémákról. Jól megírt, jól komponált regényről van szó, amely felkeltheti az olvasók érdeklődését, zárja ismertetését a *Morgontidningen*. Igen alapos értekezés jelent meg a *Nya Dagligt Allehanda* című újság hasábjain, melynek recenzense, E. R. Gummerus, Körmendi Ferencet európai szintű írónak tartja, a kritikusok közül egyedül ő vizsgálja európai összefüggésben a regényt: „Den svenska översättningen av »Åventyr i Budapest« bekräftar emellertid att Körmendis sensationella publik och kritikframgång har en mindre kommersiell och en mera lödig orsak. Körmendi har helt enkelt funnit den moderna stil och inspiration, den syntes av yttre och inre verklighet, som efterkrigslitteraturen sökt med ljus och lykta i analysans cerebrala labyrinter.”(54)

E. R. Gummerus szerint is kiemelkedik Körmendi a háború utáni irodalomból, a modern realizmus képviselői között az elsők közé tartozik, akik irodalmi és stilisztikai szempontból is kiegyensúlyozott műveket alkottak. „»Åventyr i Budapest« är det intensivt konkreta uttrycket för den nya realismens kategoriska imperatiuiv: acceptera verkligheten! Utan någon Pinnebergsentimentalitet upprullas här det mellaneuropeiska maschettproletariatets verklighet, världskriget, upplösningen, revolutionen, den materielle och moralsk dekadensen på yttra planet, önskedrömmarna, den förkväda livslusten, den gråa vardagsstämningen på det inre planet.”(55) Gummerus a *Budapesti kalandot* nagy realista regénynek tekinti, amely Körmendi Ferencet a legjobb modern valóságábrázoló szerzők közé emelte.

Körmendi Ferenc következő regénye, *A boldog emberöltő (Räkenskapens dag)* 1937-ben jelent meg svéd fordításban. A regény a világsikerré vált *Budapesti kalandhoz* hasonlóan nagyon pozitív fogadtatásban részesült. A recenziók a szerzőt a modern európai realizmus egyik legkiválóbb képviselőjének tartják, aki ezúttal jelentős pszichológiai fejlődésregényt írt.

A *Dagens Nyheter* kritikusa, Gustaf Hellström (56) a regényt Jens Peter Jacobsen *Niels Lyhne* és Hjalmar Söderberg *Martin Birck ifjúsága (Martin Bircks ungdom)* című regényeivel állítja párhuzamba. A regény egy ember fejlődését mutatja be gyermekkorától egészen felnőttkoráig, és azt, ahogy a főszereplő har-

mincas éveiben leszámol gyermek- és ifjúkorának illúzióival, illetve szembesül a hétköznapi pusztával és szomorú valóságával.

A *Nya Daligt Allehanda* című újságban E. R. Gummerus már a *Budapesti kalandról* rendkívül pozitívan nyilatkozott. Véleménye szerint *A boldog emberöltő* a polgári társadalom összeomlásának a regénye, Körmendi mesteri tudását bizonyítja: „I den psykologiska djuplodningen av denna karatär visar Körmendi sitt mästerskap och ger samtidigt nyckeln till det ledande motivet i sitt författarskap: övertygelsen o matt tillvarons hela storhet just gömmer sig i vardagens „små stunder”.(57) A regény a kritika szerint nem egy egyn életének történetét meséli el, hanem egy embertípus fejlődését mutatja, ahogy a világháború és a forradalom alatt alakult vagy alakulnia kellett volna. Nem marad el a dicséretben a *Socialdemokraten* hasábjain Henry Peter Matthis sem: „Mästerlig realism, storverk och vad man ytterligare vill kalla det, är denna ungerske roman fullt ut. Men först och sist är det en mänskligt fängslande skildring av barndom, ungdom, mannaålder och ålderdom, inte en individs utan mångas, ett fält av episk handling.”(58)

Körmendi utolsó regénye, a *Találkozás és búcsú (Sällsamt möte)* 1939-ben jelent meg, néhány hónappal a második világháború kitörése előtt. A regény megítélése változó volt, a *Svenska Dagbladet* (59) kritikája szerint például a mű egyáltalán nem számíthat ugyanolyan irodalmi érdeklődésre, mint a *Budapesti kaland* és *A boldog emberöltő*. Mégis, a lap pozitívumként emeli ki, hogy a szerző szellemesen és bravúros fortélyokkal ábrázolja a lebilincselő szerelmi történetet. Christian Ejje pedig a következőket írja a *Nybro Tidning* című újságban:

„Körmendis tidigare böcker är betyligt större både till format, ämne och konstnärlighet. Han har i »Sällsamt möte« försökt sig på att göra en psykologiskt analyserande dagbok till roman. Mycket är av interesse, annat åter ganska tungt och svårförståeligt goda. Intrigen är så minimal, som tänkas kan (...). Körmendi har inte varit tillräckligt stor konstnär för att lyckas smälta samman psykologiskt analyserande och fin berättarkonst.” (60)

Ezzel ellentétes véleményt fogalmazott meg a *Socialdemokraten* már többször idézett recenziója, Henry Peter Matthis. Egy magyar író nem beszélhet fennhangon az aktuális tragédiáról, az örületről és az erőszakról a zűrzavaros időben, amikor a Harmadik Birodalom és Római Birodalom tovább halad a tragikus végkifejlet felé: „Därför kan Ferenc Körmendi heller inte uppträda som den han var i den ståtliga tidsromanen »Räkenskapens dag«. Men han kan å andra sidan inte tåga. Han talar bara lågt, i bilder. Får han inte skildra allvarligt och uppriktigt, aså leker han underfundigt fram sin skildring, sin oroliga stemning, sina upproriska uttryck.”(61)

Henry Peter Matthis felismeri Körmendi töredezett realizmusát az ábrázolásban. A regény mestermű, lírai közjáték a nagy költő életművében.

Az idézett írások alapján látható, hogy az 1936 és 1956 közötti időszakban Körmendi Ferenc regényei kapták a legjobb kritikát. Körmendi Ferencet a korabeli svéd kritikusok európai szintű szerzőnek, az új realizmus egyik legjelesebb képviselőjének tartották.

A korszak egyik legjelentősebb műve Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről* (*Säden susar*) című regénye, amely 1938-ban jelent meg a Norstedt kiadónál, ugyancsak Valdemar Langlet fordításában. Ever Sharp (62) egyszerűen csak a magyar Knut Hamsunként aposztrofálja Móra Ferencet, és az *Aldott anyafölddel* (*Markens gröda*) állítja párhuzamba a regényt. Ivan Pauli a *Socialdemokraten* (63) című újságban szintén világirodalmi párhuzamokat sorol, Reymont *Parasztok* és Mihail Solohov (64) *Csendes Don* című regényét említi. Továbbá, hogy Móra nagyon árnyaltan ábrázolja hőseit, mesteri tudással mutatja be a legfinomabb lelki folyamatokat, a test és a lélek misztikus kötelékét. Móra Ferenc a recenzió Lawrence (65) angol íróra emlékezteti.

A *Skånska Dagbladet* (66) című újságban Axel Larsson kiemeli, hogy az *Ének a búzamezőkről* hosszú ideje a legértékesebb regény, amelyet svédre fordítottak. A *Göteborgs Handelstidning* is mind a környezetrajz, mind az emberi ábrázolás szempontjából kiemelkedő műnek tekinti Móra regényét.

Axel Larsson a *Találkozás és búcsú* című regényről írt recenziójában (68) említi, hogy azon magyar szerzők között, akik Svédországban jelentős olvasótáborral rendelkeznek, Körmendi Ferenc foglalja el a legelőkelőbb helyet Földes Jolán és Földi Mihály mellett. Földi Mihály Magyarországon a népszerű szerzők közé tartozott, regényei több kiadásban szinte azonnal elkeltek. 1937 és 1943 között összesen öt regénye jelent meg svéd fordításban.

Földi Mihály *A viszony* (*Förhållandet*) című regénye 1937-ben, a *Névtelen katona* (*Namlös soldat*) pedig 1938-ban jelent meg. 1941-ben *A házaspár* (*I nöd och lust*) című regényét adta ki a Wahlström & Widstrand kiadó Valdemar Langlet fordításában.

Az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején a kortárs magyar irodalom jelentős része hozzáférhető volt a svéd olvasók számára. A *Göteborgs Handelstidning* (69) is megemlíti, hogy azokban az években több magyar regény is megjelent, ami lehetőséget ad a magyar írók bizonyos közös vonásainak meghatározására. Melyek ezek? „Den utländske läseren fäster vanligen ganska liten vikt vid författarnamnet, inte bara för att namn som Harsányi och Körmendi och Földi och Zilahy för den i magyariskan obenandrade äro låtte att förväxla, utan främst för att han hos alla ungerska tycker sig finna någonting gemensamt och för dem sägeret: en bittersöt komedistil, som kan glida över i det sentimentala eller i det burliska, men som dock till grunddragen förblir sig lik. Med all sannolikhet är detta en synvilla, beroende på alltför yttlig bekantskap med ungersk litteratur, men otvivelaktigt äger denna en gemensam charm, som utöver sin verkan på läsare i

många länder.”(70)

Keserédes komédiastílus, amely könnyen átcsúszhat szentimentálisba vagy a burleszkbe. És ez a közös báj hat az olvasókra. Érdekes megközelítés a *Göteborgs Handelstidning* recenziójának álláspontja.

A kritika *A házaspár* című regényt Földi legjobb művének tartja (talán ezért is fordították dánra 1942-ben és norvégra 1945-ben). A kritikák azonban több ponton alapvetően ellentmondanak egymásnak, és változó értékelésről tesznek tanúbizonyságot. A *Göteborgs Handelstidning* recenziója szerint ugyan a regény túlzottan melodramatikus a skandináv ízléshez, de kétségkívül mély betekintést enged a magyar emberek életébe és mentalitásába. Ezzel szemben a *Stockholms Tidning* épp azt emeli ki, hogy a Rómeó és Júlia motívumához hasonló szerelmi történet semmilyen tipikus magyar jellegzetességgel nem rendelkezik. A recenzió Földi Mihályt mégis azon jelentősebb külföldi tehetségek közé sorolja, akik ellátják a svéd olvasóközönséget jó fordításirodalommal: „Att Földi är en av de större, utländska talanger, som förser oss med den festligare översättningskonsten, behöver ju inte diskuteras.” (71)

A már többször idézett Gustaf Hellström, a *Dagens Nyheter* kritikusa ellenben visszafogottan értékeli a könyvet (72). A regény szerelem és házasság történetét beszéli el, amelyben a különleges magyar atmoszféra alárendelt szerepet játszik. Ezt Hellström a regény egyik legnagyobb hiányosságának tartja, mert szerinte az epikus művekben a jellemrajzok kéz a kézben járnak a környezetrajzzal, a környezet részletes ábrázolásával. A regényben a környezetrajz előfeltétele a jellemrajzoknak, és ugyan paradox jelenségnek tűnhet, de a környezetükhöz leginkább kötődő regényeket olvassák a legszélesebb körben, és művészi szempontból is ezek a regények a legjobbak, zárja értékelését Hellström. A kritikus megjegyzések ellenére Hellström szerint *A házaspár* jó regény, legnagyobb hibája pedig túlzott terjedelme.

Az *Aftonbladet* (73) Földit nem a nagy szerzők között tartja számon, bizonyos tekintetben azonban érthető népszerűsége Magyarországon. *A házaspár* nem érdektelen regény, bár néhány helyen hosszadalmasnak és nehézkesnek tűnik. A recenzió a legnagyobb problémának azt tartja, hogy a regény oly mértékben „buda-pesti”, hogy igen nehezen köti le a svéd olvasók érdeklődését: „De problem som uppstå är renodlat ungerska och fullkomligt främmande för svenska mentalitet.”(74) A fordítást az *Aftonbladet* és a *Göteborgs Handelstidning* is bírálja: „Till svårigheterna att hålla intresset uppe kommer också den tungrodda översättningen: Valdemar Langlet har bott så länge i Ungern att hans svenska blivit stelbent.”(75)

Földi következő regénye, *A század asszonya (En kvinna finner sin väg)* 1942-ben jelent meg. Az *Aftonbladet* (76) Földi legnagyobb erényének azt tartja, hogy képes igazi budapesti hangulatot varázsolni regényének lapjaira. A *Dagens Nyhe-*

ter kritikája szerint Földi új regénye csak megerősíti azt, amit eddig hallottak a szerzőről: „att han är en god romanförfattare, som har reda på mycketom världen och människorna och som skriver digra och innehållsrika romaner, där man lär ungersk miljö, man aldrig tränger människosjälarna riktig nära in på livet.”(77) A *Stockholms Tidning* (78)ja regény terjedelmét bírálja, mintha a szerzőnek elsősorban a terjedelem számított volna.

Földi regényei közül utoljára *A miniszter (Ministern)* jelent meg Svédországban 1943-ban. A regény fogadtatása ezúttal is vegyes volt. A *Socialdemokraten* kritikusa kiemeli a könyv gyengeségeit is, különösen a happy endet kifogásolva.(78) A *Svenska Dagbladet* melegen ajánlja a regényt: „På ett ganska skakande sätt ställer Földi de både världarna, godhetens och tilltorns på ena sidan, våldets och tvångets på den andra, mot varandra. (...) Samtidigt som hans arbete är en trosförklaring är det en god roman, där de fyra huvudpersonerna, professorn, prästen, den döde ministern och demmes änka framstår som sällsamt levande och individualiserade.”(80)

A Földi regényeiről született recenziók visszafogottabbak annál, mint amilyen kritikák Körmendi Ferenc és Földes Jolán regényeiről születtek. A recenzensek Földit ugyan nem sorolják az európai szintű szerzők közé, mégis, a fordításirodalomban a jobb szerzők között tartják számon, ábrázolás-technikáját, elbeszélő stílusát pedig kifejezetten jónak tartják. A kritikákból megtudhatjuk, hogy Földinek nagyobb olvasótábora volt Svédországban.

A korszak másik, legtöbbit fordított és ambivalens érzésekkel fogadott szerzője Harsányi Zsolt. Harsányi Zsolt korának egyik legolvasottabb szerzője volt Magyarországon. 1936 és 1956 között tőle fordították a legtöbb regényt svédre, összesen hetet. Nem áll rendelkezésemre Harsányi mind a hét, svédül megjelent regényéről recenzió. A hét regény fogadtatásának részletes ismertetése meg is haladná jelen dolgozat kereteit, ezért a kritikák alapján Harsányi fogadtatásának átfogó bemutatására teszek kísérletet.

Harsányi Zsolt 1938-ban mutatkozott be a svéd olvasóközönségnek a *Magyar rapszódia (Ungersk rapsodi)* című regényével. A *Magyar rapszódia* című regényről nem állnak rendelkezésre kritikák, viszont már a megjelenése utáni évben, 1939-ben kiadták Harsányi *Magdolna (Med en kvinnas ögon)* című regényét, és az erről megjelent ismertetések többször utalnak a *Magyar rapszódia*ra. A *Svenska Dagbladet* például a következőképpen foglalja össze véleményét a regényről: „Zsolt Harsányi introducerades förra året på den svenska bokmarknaden med en roman om den virtuose världserövraren Franz Liszt, en roman som tack vare stoffets egen romantik kunde verka nog så fascinereande, men som knappast vittnade om avgjort artistisk urskillning i motivbehandlingen. Den rent yttre tidsbilden överflödade på detaljer, medan den stora musikerns inre och rent konstnärliga utveckling föreföll närmast bara skisserad, och efter hand som

skildringen fortskred, gav författaren ett allt tröttsammare intryck av andruten beskäftighet med accessoarer.”(81)

A *Svenska Dagbladet* kritikusa kiváló érzékkel ismerte fel a *Magyar rapszódia* gyenge pontjait, és ugyanezeket látja a *Magdolna* című regényben is. A negatívumok ellenére az olvasókra a kritika szerint lebilincselően hat Harsányi környezetábrázolása, illetve a regény központi nőalakjának rendkívül finom rajza.

Henry Peter Matthis szerint a regény szórakoztatóan, megfelelő intenzitással mutatja be a kortörténetet, mégis úgy hat, mintha a múlt században írták volna. (82)

A Galilei életét bemutató *És mégis mozog a föld (Hans väg mot stjärnorna)* 1940-ben jelent meg, a lapok óriási terjedelemben foglalkoztak a regénnyel. A *Nya Dagligt Allehanda* (83) lényegesen jobbnak tartja a regényt a *Magyar rapszódia*-nál. A *Stockholms Tidning* (84) kritikája ugyancsak hízelgő Harsányira nézve, hiszen műveit Stefan Zweig (85) regényes életrajzaival állítja párhuzamba, kiemelve, hogy Harsányi mellett csak Zweig volt képes történelmi alakjait ennyire élethűen bemutatni. A regény teljes történelmi hűséggel ábrázolja Galileit, legalábbis Ivan Oljelundnak, a *Stockholms Tidning* recenziójának véleménye szerint. Születtek ennél árnyaltabb kritikák is. A *Socialdemokraten* (86) ugyancsak nagyon kedvező kritikát fogalmaz meg, hiszen Harsányit nemzetközi összehasonlításban Kazimierz Chledowski (87) és Lion Feuchtwanger örökösének tekinti. De hasonlóan a *Svenska Dagbladet* című újságnak a *Magyar rapszodiáról* írt kritikájához, negatívumként említik, hogy Harsányi túl nagy hangsúlyt fektet Galilei életének bemutatására, míg a főhős belső fejlődéstörténete elnagyolt és vázlatos. Csatlakozik ehhez a véleményhez a *Sydsvenska Dagbladet* (88) kritikája is. A regény pozitívumai között mindenekelőtt az imponáló kultúrtörténeti korrajzot, a kiemelkedő hangulatképeket, illetve Galilei és környezetének hiteles jellemzését említik.

Rubens halálának 300. évfordulójára írta Harsányi *Élni jó (Skönt att leva)* című regényét, a svéd fordítás 1942-ben látott napvilágot. A kritikák Rubens életét ismertetik nagy terjedelemben, Harsányiról pedig ugyanazon pozitívumokat és negatívumokat emelik ki, amelyeket már korábbi regényeivel kapcsolatban megismerhettünk: „Vad man skulla kunna erinra mot Harsányis framställning är att den sysslar så mycket med de yttre konturerna. (...) Till det innersta förhållandet mellan Rubens och hans konst har författaren icke kunnat tränga ned.”(89)

1943-ban jelent meg Harsányi *Whisky szódával (Fest i Budapest)* című regénye. A regény fogadtatásáról mindennél többet elárul a *Sydsvenska Dagbladet* rövid kritikája, mely szerint a mű semmilyen irodalmi értéket nem képvisel: „Bokens charm är författarens egen nästan barnsliga förtjusning över att få beskriva allt glittret, och även tomheten bakom glittret – i det festande Budapest. Der är en skildring utan något som helst litterärt värde. Trots detta lär den redan

gå utmärkt i bokhandeln, och anledningen är säkert lätt att finna: I tider som dessa söka människor »avkopling«. »Fest i Budapest« är avkoppling, och därmed jämnt.”(89)

A kritikák és recenziók alapján megállapítható, hogy Harsányi regényei népszerűek voltak, Harsányinak komoly olvasótábora volt Svédországban. A kritika pedig, még ha némely összehasonlítás talán kedvezőbb színben tüntette fel őt, a megfelelő helyre tudta helyezni regényeit.

Az utolsó szerző, akit meg kell említeni ebben az időszakban, Zilahy Lajos. Dániában és Norvégiában csak *A Dukay család* című regénye jelent meg, svédre viszont négy regényét is lefordították. *Két fogoly (Två fångar)* című regénye 1933-ban jelent meg, ez volt az első magyar regény, és Zilahy Lajostól egyben az egyetlen, amelyet Valdemar Langlet svédre fordított. A *Két fogoly* fogadtatásáról nem áll rendelkezésre információ. Zilahy *A lélek kialszik (Främling från Ungern)* című regénye 1939-ben jelent meg. A *Svenska Dagbladet* (91) recenziója szerint a bevándorlóknak ez az elementáris erővel megírt története, mely azonban nélkülözi a mélyebb szociológiai perspektívát, Henning Berger *Drömlandet (Álomország)* című regényére (92) emlékeztet. Zilahy elsősorban jó megfigyelőképességével, és a külsőségek ábrázolásával emlékeztet Bergerre. A regény legjobban sikerült része a Magyarországon szerzett gyermekkori benyomások felidézése.

A lélek kialszik önéletrajzi jellegű regény. Témája felkeltette a svéd kritikusok érdeklődését, akik ugyan nem tekintették Zilahyt európai szintű szerzőnek, mégis nagyon jó kritikát írtak a könyvről: „Någon stor roman är detta inte. Men boken är helt igennem mycket läsvärd, ty den rymmer en oändlig mängd fina iakttagelser och säkra teckningar av såväl människor, som ungersk och amerikansk miljö. Lajos Zilahy är en intelligent och högt kultiverad författare, som visserligen av den nu översatta romanen att döma inte tål en jämförelse med flera av sina landsmän, men som oaktat är en angenäm bekantskap att göra.”(93)

1939-ben svédre fordították Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül (En resa runt min hjässa)* című regényét, majd 1943-ban és 1944-ben megjelent Márai Sándor két regénye Valdemar Langlet fordításában: a *Vendégsjáték Bolzanóban (Gästspel i Bolzano)* és *Az igazi (Den rätta)*. Ezekről a művekről azonban nem áll rendelkezésemre recenzió, pedig különösen érdekes lenne összehasonlítani Márai dániai és svédországi fogadtatását. Ehhez azonban további kutatásokra van szükség.

A magyar irodalom Norvégiában (1934–1956)

Norvégiában a XIX. század második felében és a XX. század első évtizedeiben csak elvétve találkozhatunk magyar irodalommal. 1874-ben jelentek meg Jókai Mór válogatott regényei (*Udvalgte romaner*), a *Norsk bokfortegnelse* szerint a kiadás helye Kristiania volt. Sikerült azonban megtalálnom az *Aftenposten* 1874. december 23-i számában a könyv rövid ismertetését, melyből kiderül, hogy a ki-

adó Immanuel Rée. Tehát a dán fordítás jelent meg Norvégiában is, melynek fogadtatásáról további információk nem állnak rendelkezésre.

Létezik ellenben két olyan Jókai-kiadás is, melyek esetében minden bizonnyal norvég fordításról van szó. 1878-ban a *Bergens Tidende* című újság folytatásokban tette közzé Jókai Mór *Szép Mikhál (Den skjønne Michael)* című regényét. Majd 1886-ban *A kőszívű ember fiai (Manden med Stenhjertet)* jelent meg a *Kristianiapostens* című újságban, szintén folytatásokban.

Ezt követően azonban csaknem ötven év telt el magyar irodalom nélkül. A magyar irodalom norvégiai jelenlétéről az 1930-as években lehet beszélni, Norvégiában ebben az időszakban ugyanazon magyar szerzők műveit adták ki, mint Dániában és Svédországban.

A XX. században az első magyar regény Illés Béla *Főpróbája (Generalprøven)* 1933-ban jelent meg, németből fordította Just Lippe, a könyv Moszkvában jelent meg.

1934-ben jelent meg Körmendi Ferenc *Budapesti kaland (Fristelse i Budapest)* című regénye Oslóban, a Gyldendal kiadónál. Földes Jolán két regényét fordították norvégra, 1937-ben adták ki *A halászó macska utcája (Emigranternes gate)*, majd 1938-ban pedig a *Férjhez megyek (Jeg gifter mig)* című regényét.

Ugyancsak 1938-ban jelent meg Oslóban a Cappelen kiadónál Harsányi Zsolt *Magyar rapszódia (Ungarsk rapsodi)* című regénye, amely négy kiadást is megélt, a Capellen 1951-ben, 1953-ban és 1966-ban is újra kiadta a könyvet.

Az 1940-es évekből egyetlen magyar regényt találtam norvég fordításban, 1945-ben jelent meg Földi Mihály *A házaspár (I godt og ondt)* című regénye.

Az 1950-es években Harsányi Zsolt *Magyar rapszodiájának* újabb kiadásai mellett csak egy magyar regény jelent meg, Stavangerben adták ki Zilahy Lajos *A Dukay család (Familien Dukay)* című művét.

Norvégiában a fordításirodalom csak 1945 után indult virágzásnak. 1945-ben az őszi könyvvásáron ugyan rekord számú könyv jelent meg, összesen 645 darab, ebből azonban még 496 norvég volt.

A regények fogadtatását szinte lehetetlen vizsgálni. Körmendi Ferenc *Budapesti kaland* című regénye Norvégiához hasonlóan Dániában is 1934-ben jelent meg. A legnagyobb dán napilapok, a *Politiken* és a *Berlingske Tidende* 1934 novemberének végén, illetve decemberének elején közöltek kritikát a regényről. Átnéztem az egyik legjelentősebb norvég napilap, az *Aftenposten* minden számát 1934 szeptembere és 1935 májusa között, azonban minden erőfeszítés ellenére egyetlen recenziót sem sikerült találnom.

A korszakból az egyetlen norvég recenzió a svéd Bonnier kiadónak köszönhetően maradt fenn Földes Jolán *A halászó macska utcája* című regényéről, a kriti-

kát az előző fejezetben már részletesen ismertettem.

Magyar irodalmi művek norvég fordításban csak 1956 után jelentek meg egyre nagyobb számban. A norvég olvasók azonban ekkor nem csupán a kortárs magyar irodalomba kaptak széles betekintést, hanem a skandináv országok között egyedülálló módon megismerkedhettek néhány klasszikus magyar regénnyel is.

Jegyzetek

¹ *A magyar irodalom története VI. A magyar irodalom története 1919-től napjainkig.* Szerkesztette Szabolcsi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. 167.

² Hegedűs Géza: *A magyar irodalom arcképcsarnoka.* Trezor Kiadó, Budapest, 1995, II. kötet, 730.

³ „Az »Omszki randevú« közönségsiker, de abból a fajtából, amely témaválasztásával és hangulatával olyan motívumokat vezet be a regénybe, amelyek messze túlnyúlnak a szóra-koztatás keretein, szövevényesen és izgalmasan alakítva a cselekményt.” Hakon Stangerup: *Krigsfanger og Kærlighed. Berlingske Tidende*, 1934. 05. 15.

⁴ *Politiken*, 1934. 12. 06.

⁵ „Körmendi mindegyiket meghaladja. Ő ugyanis nem csal az idő hullámzásával, és az iskolatársak sorsának káoszát nem igyekszik menteni ködös vagy mechanikus kompozíció-val, hanem mesteri fogással megragadja, és teljessé teszi a karakterek ábrázolását.” Svend Borberg: *Den store roman. Politiken*, 1937. 03. 11.

⁶ „Ez a regény dicsőséggel és hírnévvel övezve érkezett Dániába, de semmi nem utal arra, hogy nálunk sikert aratott volna. Ez igazságtalan. Ez jó regény – az egyik legjobb, amit a háború óta bármely nyelven írtak.” *Berlingske Aftenavis*, 1934. 11. 30.

⁷ Tom Kristensen: *Mordet under debat. Politiken*, 1937. 03. 11.

⁸ „És ezért megnyugtató, csaknem kellemes érzés, hogy a magyar Körmendi Ferenc, a »Budapesti kaland« című remekmű szerzője, új regényében, a »Bűnösökben« a problémát olyan légtérben helyezte el, amelyben csak úgy nyüzsög a bűn. (...) Épp az erőszak korá-ban, mint amilyen a mi korunk is, jelent vigaszt, hogy a regény ki meri mondani a bűn és büntetés szavakat, és annak meri nevezni a gyilkosságot, ami: gaztett, és nem jó tett, leg-jobb esetben reménytelen butaság.” Tom Kristensen: *Mordet under debat. Politiken*, 1937. 03. 11.

⁹ „Körmendi nem éri el sem Shakespeare, sem Dosztojevszkij szintjét. És a regénye in-kább érdemes az olvasásra ott, ahol emlékeztet az »Amerikai tragédiára«. Pszichológia, mint Dosztojevszkijnél, Dosztojevszkij zsenije nélkül. Körmendi ügyes és szórakoztató mesélő. Ahhoz kellett volna magát tartania, amit tud.” *Berlingske Aftenavis*, 1937. 03. 12.

¹⁰ Stanislaw Reymont (1867–1925) lengyel író. *Parasztok* című regénye 1924-ben No-bel-díjat kapott.

¹¹ John Galsworthy (1867–1933) angol író, drámaíró, költő, esszéíró. 1932-ben megkap-ta a Nobel-díjat.

¹² „Ferenc és az orosz találkozása a regény csúcspontjai közé tartozik. Az elbeszélés ezen a ponton annyira meggyőző, hogy a megindultságtól könnyek szöttek a szemembe, ugyanakkor a könnyeimem keresztül mosolyogtam, mert e regény elfojt minden olcsó meg-hatottságot és banalitást.” Henning Kehler: *Sangen om Hvedemarkerne. Berlingske Tidende*, 1936. 10. 25.

¹³ „Nincs mit tenni, a magyar szerző mindent elővárásolt belőle (Liszt Ferencből – V. Zs.), és egy túlzottan hímes, bearanyozott és romantikus regényt alkotott, amely olyan szó-rakoztató, mint egy, a legdrágább és legrosszabb hatásokkal dolgozó hollywoodi film.” Axel Kjerulf: *Romanen om Franz Liszt. Politiken*, 1937. 12. 03.

¹⁴ Kjeld Elfeldt: *13 kvinder og Franz Liszt. Berlingske Tidende*, 1937. 10. 27.

¹⁵ „Harsányi lassú, régimódi és egyhangú. Szereplői a lehető legkisebb érdeklődést sem képesek felkelteni. Feszültség nincs. (...) A gondolat okatlan, hogy 300 oldalt töltsön meg a budapesti arisztokrácia üres életének képeivel, csak hogy ivásról, üres fecsegésről, partikról és erotikáról olvashassunk, amely ráadásul az élet sava-borsa nélkül való.” Gudmund Roger-Henrichsen: *Tomme fester. Berlingske Tidende*, 1946. 04. 17.

¹⁶ Kai Flor: *Emigrant – skæbner i Paris. Berlingske Tidende*, 1937. 01. 09.

¹⁷ „Földes regénye jó és szép könyv, amely korunk eseményekben gazdag életét mutatja be, amelyet a háborút követő káosz eredményezett.” Kai Flor: *Emigrant – skæbner i Paris. Berlingske Tidende*, 1937. 01. 09.

¹⁸ Hakon Stangerup: *Romanen, der sejrede. Nationaltidende*, 1937. 01. 15

¹⁹ „Egy szép könyv, mert a legszebbre és legértékesebbre hivatkozik az emberi kultúrában: a véleményeken és a nézeteken túl a megértésre, a szeretetre és a közösségi érzésre. A hagyományos értelemben, vagyis a legjobb értelemben véve európai regény.” Hakon Stangerup: *Romanen, der sejrede. Nationaltidende*, 1937. 01. 15.

²⁰ „Ez olyan regény, amelyet meg kellett írni. Ez olyan motívum, amelyben egyformán keveredik a romantika, a kétségbeesés és a közönségesség, s amely sokakat, újságírókat és költőket is csábított, azonban kevesen birkóztak meg a témával.” *Politiken*, 1937. 01. 13.

²¹ „Elsősorban a Trianon nevű békedikátummal kellett megbékülni. A kérdést reményeink szerint áldozatok nélkül lehet rendezni, ha a világ megéri a magyarok gazdag nemzeti és művészi ösztöneit. Mert minden ellenére korunkban a kis nemzeteknek szellemi impulzusok révén sikerülhet fenntartani magukat. (...) Ilyen módon a magyarok tudatosítják létezésüket a világban, és most, amikor Földes Jolán hazavitte a nagy irodalmi díjat, Horthy admirális országa olyan reklámot kapott, amelynek jelentőségét nem lehet elég nagyra becsülni.” *Oslo Illustrerte*, 1937. 4. szám.

²² Nagymáté Orsolya: *Földes Jolán: A halászó macska utcája. Tűsarok*, 2006. 06. 17.

²³ *Golden earrings (Gyldne ørenringe, 1948), Make you a fine wife (Hans anden kone, 1950), Imperial Tokay (Kvinder vil bedrages, 1952), Prelude to love (Elskovs April, 1953)*. A zárójelben a dániai megjelenés évszámát tüntettem fel.

²⁴ „Földes Jolán új regénye, a »Férjhez megyek«, azon ifjúkori bűnök közé tartozik, melyek teljességgel megbocsáthatatlanok mind itt a földön, mind a tisztítóüzben.” K. E.: *Dyr Bog. Berlingske Aftenavis*, 1938. 04. 29.

²⁵ Loulou Lassen: *Mesterværk om Liv og Død. Politiken*, 1939. 12. 20.

²⁶ „A regény rendkívül érdekes, és lényeges dolgokat mesél el arról, hogy milyen emberi harmóniára van szükség egy boldog és jól kiegyensúlyozott házassághoz. A hiányosság és a szokatlan, idegenszerű temperamentum ellenére »Az igazi« egy olvasásra érdemes és provokáló könyv.” Gudmund Roger-Henrichsen: *To forpinte stemmer. Politiken*, 1949. 12. 21.

²⁷ Hegedűs Géza: *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. Trezor Kiadó, 1995. II. 655.

²⁸ „A természetes és egyszerű nyelv váltakozik a legrettenetesebb klisékkel és a tiszta dilettantizmussal. Az egyértelmű tagolást csapongás és vibrálás töri meg, illetve egész le-

hetetlen ugrások a XVIII. és XIX. század szellemébe.” Gudmund Roger-Henrichsen: *Rodebutik. Politiken*, 1951. 11. 23.

²⁹ „Zürzavar! De a zürzavar csak egy jellemző, és nem magyarázat. Ha a magyarázatot keressük, akkor azt kétségkívül Magyarország háború utáni történetében kell keresnünk. A zürzavar mögött egy nép áll, pontosabban a nép egy része áll, amely nem lát kiutat. És Zilahy ehhez a részhez tartozik.” Gudmund Roger-Henrichsen: *Rodebutik. Politiken*, 1951. 11. 23.

³⁰ Lakó György: *Magyarok és svédek. Az irodalomtörténet füzetei. Szerkesztette Kozocsa Sándor. Budapest, 1947.*

³¹ „Földes Jolán regénye nem sorolható a nagy irodalmi alkotások közé, de kitűnő a kor- és társadalomábrázolása, teljesen életszerű, érdekes, tanulságos, egyben könnyed, kifejező stílusban elbeszélte (amelyet Gösta Olzons fordítása remekül ad vissza).” Bo Bergman: *Prisbelönt emigrantroman. Dagens Nyheter*, 1937. 01. 09.

³² „Miután eltávolítjuk az előre megszerkesztett mondatokat, amelyek elkerülhetetlenek a díjazást követően, megállapíthatjuk, hogy »A halászó macska utcája« egyike a legszórakoztatóbb és legtisztább látásmódú ábrázolásoknak, kiváltképp a politikai emigráció problémáit illetően, azon munkák közül, amelyeket eddig svéd fordításban kiadtak. (A fordítást az angol nyelvű változathól Göran Olzon készítette.)” Malte Gebling: *Marionetter i världsbilden. Skånska Dagbladet*, 1937. 02. 03.

³³ Elis Andersson: *Stora priset. Göteborgs Posten*, 1937. 01. 14.

³⁴ Louis Golding (1895–1958). Útleírásai, szülővárosa szegénynegyedeinek életét reálisan és elevenen ábrázoló elbeszélései és regényei miatt jegyzi a szakirodalom.

³⁵ Marthe Bibesco (1890–1973). Román származású francia író. Nevét 1924-ben a *Perroquet vert (A zöld papagáj)* című, a Franciaországban megtelepedett orosz emigránsok életét bemutató regénye tette ismertté.

³⁶ „Földes Jolán könyve – kortűnet. (...) Az időtörténetileg érdekes párizsi társadalom eleven ábrázolása, szép családi történet, valamint alapos és szimpatikus nőábrázolás – ami korántsem kevés egy és ugyanazon könyvben. Annak ellenére, hogy nem a világ legjobb regénye, és nem kapta meg a világ legrangosabb díját, azért még jó könyv.” Elis Andersson: *Stora priset. Göteborgs Posten*, 1937. 01. 14.

³⁷ *Stockholms Tidning*, 1937. 01. 24.

³⁸ *Nerrikes Allehanda*, 1937. 02. 04.

³⁹ „Földes Jolán elbeszélése megélt és igazi. Inkább nevezhető dokumentumnak, mint regénynek. Újra felhívta a szerzők figyelmét egy témára, mely eddig sem volt az irodalomtól idegen, de ő, ezt olyan időszokban tette, amikor az emigrálás problematikája a legégetőbb volt az egész világon.” *Svensk Typograf Tidning*, 1937. 02. 13.

⁴⁰ „Annak alapján, ahogy az író előző könyvében a Szajna-menti fővárost bemutatta, most is joggal számíthatna mindenki egy hasonlóan érzékeny és szép ábrázolásra a szép Duna-menti városról. De szó sincs ilyenről.” *Göteborgs Handelstidning*, 1938. 04. 09.

⁴¹ „Nagyon kedves, szórakoztató könyv. Az író legutóbbi könyvében (...) hazája egyik legtehetségesebb prózaírójaként mutatkozott be. Ebben az utolsó könyvében viszontláthatjuk ugyanazokat a szerzői tulajdonságokat; elsősorban azt az el nem múltó jó humorérzéklet, a magával ragadó elbeszélő művészetét és azt a képességet, ahogy a történet szálait egyben tartja, valamint gyors vonásokat, amelyekkel személyeket és tájakat vázol.” *Östergötlands Folkblad*, 1938. 07. 14.

⁴² *Nybro Tidning*, 1938. 04. 22.

⁴³ „A regény pehelykönnyű, de jó hangulatú, néhol még igazán szórakoztató is lehet, ha irodalmi igényesség nélkül olvassuk a könyvet.” *Nya Dagligt Allehanda*, 1938. 04. 22.

⁴⁴ *Nya Dagligt Allehanda*, 1938. 10. 06.

⁴⁵ *Litteraturrecensioner*, 1938. 12. szám.

⁴⁶ „Több helyről is dicsérték a könyvet, a magyar főváros hihetetlenül találó ábrázolása miatt. (...) Földes prózája egyfajta bájjal és kecsességgel bír, mely bizonyára e különleges környezetből fakad. Néhol akvarellfestményekhez hasonló képeket varázsol elénk, fakó és mégis illatos frissességükkel, éles, évtizedeket elhatároló távlatokkal.” *Östgöta Korrespondenten*, 1938. 11. 23.

⁴⁷ *Göteborgsposten*, 1938. 10. 13.

⁴⁸ Eva Remens: *Jolán Földes. En aktuell ungersk författarinna. Studiekamraten*, 1938. 21–22. szám.

⁴⁹ „Minden okunk meglehet az óvatosságra, ha egy könyv irodalmi értékét akarjuk megállapítani hírverés céljából. Ebben az esetben azonban mégis azt kell mondanunk, hogy a pályázati versengés olyan szerzőt állított előtérbe, akinek sok mondanivalója volt, és akire érdemes is volt odafigyelni.” *Studiekamraten*, 1938. 21–22. szám.

⁵⁰ „Ez a könyv Földes Jolánt új oldaláról mutatja be. Eleven és szellemes, néhol talán a szatíra egy parányit túlzó, de a könyv jó hangulatán s az olvasókban keltett melengető érzéssel ez mit sem változtat. Érdekes és ösztönző, valamint teljesen kíváncsivá tesz, mi is fog történni ezt követően.” *Studiekamraten*, 1938. 21–22. szám.

⁵¹ „A magyar szerző, Körmendi Ferenc »Budapesti kaland« című regénye Európa-szerte könyvsikernek számít. A terjedelmes könyvet az irodalomkritikusok is a kontinens kortárs regényeinek értékes darabjaként tolluk hegyére tűzték.” *Hufvudstaads Bladet*, 1936. 06. 18.

⁵² *Stockholms-Tidningen – Stockholms Dagblad*, 1936. 05. 25.

⁵³ *Sydsveska Dagbladet*, 1936. 06. 02.

⁵⁴ „A »Budapesti kaland« svédre történt fordítása ezenkívül igazolja azt is, hogy Körmendi csodálatos közönség- és kritikai sikere nem annyira kereskedelmi, mint inkább valódi okokra vezethető vissza. Körmendi egészen egyszerűen rátalált arra a modern stílusra és inspirációra, a külső és belső valóság szintézisére, amiért a világháború utáni irodalom tüvé tett mindent az analízis agyi útvesztőiben.” E. R.: *Gummerus: Modern realism. Nya Dagligt Allehanda*, 1936. 06. 28.

⁵⁵ „A »Budapesti kaland« az újrealizmus kategorikus imperatívuszának heves, kézzel fogható kifejezése: fogadd el a valóságot! Minden Pinneberg-féle szentimentalizmus nélkül gördül lábaink elé a közép-európai proletár valóság, a világháború, felszabadítás, forradalom, a felszínen uralkodó anyagi és morális dekadencia, és az emberekben mélyen elnyomott vágyálmok, elfojtott életöröm, valamint a szürke mindennapok hangulata.” *Nya Dagligt Allehanda*, 1936. 06. 28.

⁵⁶ *Dagens Nyheter*, 1937. 12. 21.

⁵⁷ „Körmendi mesteri mivolta a mélyen szántó pszichológiai ábrázolásban mutatkozik meg és ad egyidejűleg kezünkbe kulcsot munkásságának fő motívumához: a meggyőződéshez, miszerint a lét nagysága épp a mindennapok »parányi pillanataiban« rejtőzik.” *Nya Dagligt Allehanda*, 1937. 11. 14.

⁵⁸ „Mesteri realizmus, nagy volumenű mű, és minden, aminek még nevezhetnénk, annak ez a magyar regény teljes mértékben megfelel. De mindenekelőtt lebilincselő ábrázolása emberi gyerekkornak, fiatalságnak, férfi létnek, öregkornak, ám nem egy életutat bejárva, hanem számosat, elbeszélő cselekményrengetegé formálva azokat.” *Socialdemokraten*,

1937. 12. 19.

⁵⁹ Svenska Dagbladet, 1939. 05. 09.

⁶⁰ „Körmendi korábbi könyvei mind terjedelmükben, mind témájukat és művészi értéküket tekintve jelentősebbnek mondhatóak. A »Találkozás és búcsú« című művében kísérletet tett a pszichológiailag analizáló napló regénnyé formálására. Vannak benne érdekességek, de nyomasztó és nehezen érthető részek is. A bonyodalmak oly jelentéktelenek, amennyire csak lehetnek (...). Körmendi nem volt elég nagy művész ahhoz, hogy sikeresen ötvözni tudja a pszichoanalízist a finom elbeszélő művészettel.” *Nybro Tidning*, 1939. 09. 01.

⁶¹ „Ezért sem tud Körmendi Ferenc úgy fellépni, mint azt »A boldog emberöltő« című ragyogó regényében tette. De másrészről hallgatni sem tud. Csak halkán beszél, képekben. Nem szabad komolyan, őszintén ábrázolnia, így kétértelmű játékossággal vázolja nyughatatlan hangulatát, lázadó kifejezéseit.” *Socialdemokraten*, 1939.05. 09.

⁶² *Arbeterbladet*, 1938. 04. 11.

⁶³ *Socialdemokraten*, 1938. 03. 06.

⁶⁴ Mihail Alekszandrovics Solohov (1905–1984) orosz író.

⁶⁵ David Herbert Lawrence (1885–1930) angol író, költő, esszéíró.

⁶⁶ *Skånska Dagbladet*, 1938. 04. 12.

⁶⁷ *Göteborgs Handelstidning*, 1938. 05. 11.

⁶⁸ *Skånska Dagbladet*, 1939. 05. 09.

⁶⁹ *Göteborgs Handelstidning*, 1942. 06. 04.

⁷⁰ „A külföldi olvasók általában nem vesik emlékezetükbe a szerzők neveit, nem csupán azért, mert az olyan nevek, mint Harsányi, Körmendi, Földi avagy Zilahy – míg a magyarban megkülönböztethetők – könnyen összetéveszthetők, de azért is, mert mindegyik magyarnál megtalálható valami közös, valami rájuk oly jellemző: az a keserédes vígjátékstílus, mely nemritkán áthajolhat szentimentalizmusba vagy bohózatba, de ami alapjában véve mégsem változik. Minden valószínűség szerint ez csupán optikai csalódás, amely a magyar irodalom túl felszínes ismeretéből adódik, de kétségkívül ez az egyetlen közös pont olyan bájjal bír, mely számos ország olvasóközönségére hatással van.” *Göteborgs Handelstidning*, 1942. 06. 04.

⁷¹ „Az a tény, hogy Földi egyike a jelentősebb külföldi tehetségeknek, aki ünnepélyes fordítási művészettel lát el minket, nem lehet vita tárgya.” *Stockholms Tidning*, 1941. 09. 25.

⁷² *Dagens Nyheter*, 1941. 10. 01.

⁷³ *Aftonbladet*, 1941. 11. 06.

⁷⁴ „Azok a problémák, amelyek felmerülnek, jellegzetesen magyar eredetűek, és így a svéd mentalitású embernek teljes mértékben idegenek.” *Aftonbladet*, 1941. 11. 06.

⁷⁵ „Nem elég, hogy gondot okoz a érdeklődés szinten tartása, ehhez a nehézséghez még egy nehézkes fordítás is párosul: Valdemar Langlet oly régóta lakik Magyarországon, hogy svéd nyelvhasználata elgémberedett.” *Aftonbladet*, 1941. 11. 06.

⁷⁶ *Aftonbladet*, 1942. 11. 10.

⁷⁷ „az, hogy jó regényíró, aki jól ismeri a világot, az embereket, és aki terjedelmes és tartalmas regényeket ír, ahol megismerheti mindenki a magyar társadalmat, de sosem furakodik igazán közel az emberi lélek világához.” *Dagens Nyheter*, 1942. 11. 05.

⁷⁸ *Stockholms Tidning*, 1942. 11. 13.

⁷⁹ *Socialdemokraten*, 1943. 11. 18.

⁸⁰ „Egészen megrázó módon állítja Földi egymással szembe a két világot, egyik oldalon a jószág és bizalom, másik oldalon az erőszak és kényszer világát. (...) Azzal együtt, hogy munkája hitmagyarázat, jó regény, amelyben a négy főszereplő, a professzor, a pap, a halott miniszter és az özvegye különösképp eleven, egyedi személyként jelenik meg.” *Svenska Dagbladet*, 1943. 12. 06.

⁸¹ „Harsányi Zsoltot az elmúlt esztendőben mutatták be a svéd könyvpiacon, a világhódító virtuózról, Liszt Ferencről szóló regényével, egy regénnyel, melyet romantikus témájának köszönhetően még akár elbűvölőnek is nevezhetnénk, de legkevésbé sem mondható különleges, megfontolt művészi munkának a téma feldolgozását illetően. A külső, felszíni korkép részletesen kidolgozott, míg maga, a nagy zenész belső és kizárólag művészi fejlődése épp csak felületes vázlat benyomását kelti, és ahogy az író továbbhalad az ábrázolásban, egyre fárasztóbb, szinte fojtogat a lényegtelen részletekkel.” *Svenska Dagbladet*, 1939. 11. 13.

⁸² *Socialdemokraten*, 1939. 12. 14.

⁸³ *Nya Dagligt Allehanda*, 1940. 11. 18.

⁸⁴ *Stockholms Tidning*, 1940. 11. 26.

⁸⁵ Stefan Zweig (1881–1942) osztrák író, költő, fordító. Regényes életrajzai közül ma is nagy közkeveltségnek örvendenek *A rendőrminiszter. Fouché élete (Joseph Fouché, 1929)*, a *Marie Antoinette (1932)* és a *Stuart Mária (Maria Stuart, 1935)*.

⁸⁶ *Socialdemokraten*, 1940. 12. 09.

⁸⁷ Kazimierz Chledowski (1843–1920) lengyel író, történész és politikus.

⁸⁸ *Sydsvenska Dagbladet*, 1940. 12. 14.

⁸⁹ „Harsányi ábrázolásával kapcsolatban talán arra emlékezhet az olvasó, hogy túl sokat foglalkozik a külső körvonalakkal. (...) Rubens és saját művészetének bensőséges viszonyát nem sikerült levetkőznie.” *Stockholms Tidning*, 1942. 11. 09.

⁹⁰ „A könyv bája, a szerző saját gyermeki rajongása a csillogás, valamint a csillogás mögött tátongó üresség leírása iránt – az ünneplő Budapesten. Minden irodalmi értéket mellőző ábrázolás ez. Mindennek ellenére remekül fogy a könyv a boltokban, a jó eladás okát pedig könnyen megtalálhatjuk: Olyan időket élünk, amelyben az emberek »kikapcsolódást« keresnek. A »Whisky szódával« kikapcsolódás, se több, se kevesebb.” *Sydsvenska Dagbladet*, 1943. 10. 27.

⁹¹ *Svenska Dagbladet*, 1939. 05. 08.

⁹² Henning Berger (1872–1924) svéd író. Amerikai élményeiről írta „Álomország” (*Drömlandet*) című regényét 1901-ben.

⁹³ „Jelen esetben nem beszélhetünk jelentős regényről. De ennek ellenére érdemes elolvasni ezt a könyvet, bár mind a magyar, mind az amerikai környezet embereinek végtelen finom megfigyelései és pontos rajzai tömkelegét tartalmazza. Zilahy Lajos intelligens, művelt író, aki bizonyára nem túri, hogy most fordított műve bírálatakor számos más honfitársához hasonlítsák, de minden kétséget kizárva érdemes megismerkedni vele.” *Skånska Dagbladet*, 1939. 06. 09.

⁹⁴ Tone Fromo: *Oversettelse i Norge etter 1940*. In Magnus Rindal, Erik Egeberg, Tona Fromo: *Brobygget. Oversettelser til norsk fra middelalderen til i dag*. Aschehoug, 1998.

* Részlet a szerző *A magyar irodalom fogadtatása Dániában, Svédországban és Norvégiában* című doktori disszertációjából